

## تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی

پروین صمدی\*

رقیه حیدری\*\*

### چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان تربیت بدنی و دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر تهران انجام شده است و روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری در این پژوهش دانش‌آموزان و هنرجویان متوسطه شهر تهران است و حجم نمونه آن که به روش کوکران و به صورت خوشه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی انتخاب شده است دویست نفر از هنرجویان هنرستان‌ها و ۱۸۸ نفر از دانش‌آموزان دبیرستان‌ها از هر دو جنس است. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد و برای تعیین میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در مقوله‌های موردپژوهش از پرسش‌نامه استفاده شده است، که روایی صوری پرسش‌نامه توسط اساتید و متخصصان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ که برای پرسش‌نامه برنامه درسی پنهان  $a=0,95$  به دست آمد. نتایج تحقیق نشان داد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه (قوانین، مناسبات اجتماعی، فضای فیزیکی، منابع انسانی، وسایل ورزشی و آموزشی، متغیرهای فرهنگی، و آسیب‌های جسمانی) در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به طور معنی‌دار در حد زیاد است. همچنین، بین هم‌بستگی برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه و رفتار از لحاظ جنسیت تفاوت وجود دارد.

**کلیدواژه‌ها:** برنامه درسی پنهان، تربیت بدنی، دانش‌آموزان، هنرجویان.

\* دانشیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، [psamadi@alzahra.ac.ir](mailto:psamadi@alzahra.ac.ir)

\*\* کارشناس ارشد برنامه درسی الزهرا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۶/۲۸

## ۱. مقدمه

برنامه درسی، به‌عنوان یک قلمرو معرفتی، دارای تنوع، پیچیدگی‌ها، و ابعاد شناخته‌شده و ناشناخته‌ای است که بعضاً صرف‌نظر از نحوه عبارت‌پردازی شامل عناصر مشابهی است و کوشش‌هایی درمورد طبقه‌بندی آن انجام شده است. درباب همین موضوع پوزنر (posner) برای تشریح بهتر برنامه درسی به پنج نوع برنامه درسی رسمی، اجرایی یا عملیاتی، پنهان، پوچ، و فوق برنامه می‌پردازد. تنوع طبقه‌بندی‌ها و تلاش به‌منظور تبیین فاصله بین برنامه درسی رسمی و تجویزی و برنامه درسی اجراشده و دریافت‌شده تمرکز صاحب‌نظران را به برنامه درسی پنهان بیش‌تر کرد؛ به‌ویژه آن‌که موج انتقاد از برنامه درسی رسمی از دهه ۱۹۶۰ میلادی با دیدگاه‌های بحث‌انگیز ایوان ایلچ (Illich) در کتاب *مدرسه‌زدایی/ از جامعه مطرح شد*. او در این کتاب می‌نویسد: «مدرسه برای ایفای چهار وظیفه اصلی مواظبت اجباری، توزیع مردم به نقش‌های شغلی، یادگیری ارزش‌های مسلط، و کسب دانش‌ها و مهارت‌های موردپسند اجتماعی توسعه پیدا کرده است». بر این اساس، برنامه درسی پنهان احتمالاً باید در بسیاری از جنبه‌ها از برنامه درسی آشکار مؤثرتر باشد (ایزدی و دیگران ۱۳۸۸).

تحقیقات انجام‌شده مانند بیان‌فر و همکاران نشان می‌دهد که برقراری روابط اجتماعی سالم در محیط مدرسه از آثار منفی برنامه درسی پنهان جلوگیری می‌کند (بیان‌فر و دیگران ۱۳۸۹). یا تحقیق رضوان‌فر بیان‌کننده آن است که قوانین و مقررات، وسایل، و محیط فیزیکی در رفتار دانش‌آموزان تأثیر زیادی دارد (رضوان‌فر ۱۳۹۰). صفایی موحد نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسید که دانشجویان رشته علوم ریاضی براساس جنبه‌های علمی و دانشجویان علوم تربیتی براساس مصلحت‌اندیشی استادان خود را انتخاب می‌کنند (صفایی موحد ۱۳۹۰). نتایج تحقیق برزگری و مهدی‌وند نشان داد که آسیب‌هایی که دانش‌آموزان در زنگ تربیت بدنی به آن‌ها دچار می‌شوند اغلب باعث غیبت از کلاس، کاهش نمرات تحصیلی، افسردگی، کاهش اعتمادبه‌نفس، دوست‌یابی، و ... می‌شود (برزگری و مهدی‌وند ۱۳۹۱).

در نتایج تحقیق مهرمحمدی و علیخانی مشخص شد که مدارس که دارای جو اجتماعی بازتری هستند کیفیت روابط اجتماعی حاکم به‌گونه‌ای است که دانش‌آموزان راحت‌تر اظهارنظر یا حتی انتقاد می‌کنند و چنین رفتاری را نامناسب تلقی نمی‌کنند (مهرمحمدی و علیخانی ۱۳۸۲). نتایج تحقیق ژنگ دانگ (Zhengdong 2013) حاکی از آن است که تأثیرپذیری دانشجویان از ابعاد پنهان برنامه درسی به‌خصوص در بُعد اخلاقی

تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی ۲۰۵

بیش تر است. جان میگوئل و فرناندز بالبوآ در تحقیقی به این بحث پرداخته‌اند که چگونه مربیان تربیت بدنی از طریق برنامه درسی پنهان باعث بی‌عدالتی اجتماعی و نابرابری می‌شوند (Miguel and balboa 1993).

باتوجه به مطالب گفته‌شده، یکی از حوزه‌هایی که به‌طور چشم‌گیری متأثر از برنامه درسی پنهان است حوزه تربیت بدنی است. تربیت بدنی فرایندی است آموزشی — تربیتی که هدف آن تکامل همه‌جانبه انسان در طول زندگی است؛ به‌عبارتی، بخشی از تعلیم و تربیت است که به‌واسطه حرکت و ورزش جریان رشد را در تمامی ابعاد انسانی تسهیل و هماهنگ می‌کند و به شکوفایی استعدادها و مطلوب کمک می‌کند (سواری ۱۳۹۲: ۳۹). بنابراین اهمیت دادن به ابعاد مختلف برنامه درسی به‌خصوص تربیت بدنی ضروری به‌نظر می‌رسد. در این تحقیق پژوهش‌گر به بررسی این سؤال پرداخته است که آیا برنامه درسی پنهان در رفتار دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی در ابعاد مختلف (قوانین و مقررات، نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل مدارس و هنرستان‌های تربیت بدنی، محیط و فضای فیزیکی هنرستان‌ها و مدارس، وسایل و مواد ورزشی و آموزشی و منابع انسانی، متغیرهای فرهنگی و آسیب‌های جسمانی) تأثیر دارد؟

## ۲. روش‌شناسی

برای پاسخ‌گویی به سؤال پژوهش از روش پیمایشی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل همه دانش‌آموزان و هنرجویان متوسطه شهر تهران بود که دویست هنرجو و ۱۸۸ دانش‌آموز دوره متوسطه براساس فرمول کوکران و به‌روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. داده‌های پژوهش نیز از طریق پرسش‌نامه محقق‌ساخته در مقیاس لیکرت گردآوری شد که روایی آن به دو طریق روایی صوری و روایی سازه‌ای و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ ۰,۹۵ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در بخش توصیف آماری از جدول توزیع فراوانی، اندازه‌های گرایش به مرکز (میانگین)، و پراکندگی‌ها (انحراف استاندارد) و در بخش استنباط آماری از آزمون‌های پارامتریک  $t$  تک‌گروهی،  $t$  گروه‌های مستقل، و آزمون ناپارامتریک  $u$  من وایتنی استفاده شد.

## ۳. یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش براساس سؤالات به شرح زیر است:

۱. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی به‌طور کلی چقدر است؟

جدول ۱: تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار دانش‌آموزان

مقیاس	نوع میانگین	مقدار میانگین	تعداد	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
رفتار	تجربی	۲۲,۴	۳۸۸	۳,۸۷	۰,۲۰	۲۲,۳۹	۳۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸						

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۲,۴) تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۲. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بُعد قوانین و مقررات هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چقدر است؟

جدول ۲: تأثیر قوانین و مقررات در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

مقیاس	نوع میانگین	مقدار میانگین	تعداد	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
قوانین و مقررات	تجربی	۲۳,۲۳	۳۸۸	۳,۷۲	۰,۲۰	۲۷,۶۶	۳۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸						

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۳,۲۳) تأثیر برنامه درسی پنهان در بُعد قوانین و مقررات هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد قوانین و مقررات برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۳. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل مدارس و هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چه قدر است؟

تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی ۲۰۷

جدول ۳: تأثیر نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

مقیاس	نوع میانگین	مقدار میانگین	تعداد د	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
روابط و مناسبات اجتماعی	تجربی	۲۲,۶۸	۳۸۸	۳,۴۳	۰,۱۷	۲۶,۹۰	۳۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸						

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۲,۶۸) تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل مدارس و هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل مدارس و هنرستان‌های برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۴. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد محیط و فضای فیزیکی هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چه قدر است؟

جدول ۴: تأثیر محیط و فضای فیزیکی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

مقیاس	نوع میانگین	مقدار میانگین	تعداد	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
محیط و فضای فیزیکی	تجربی	۲۲,۷۲	۳۸۸	۳,۴۶۴	۰,۱۷۶	۲۶,۸۲۳	۳۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸						

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۲,۷۲) تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد محیط و فضای فیزیکی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد محیط و فضای فیزیکی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۵. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد وسایل و مواد ورزشی و آموزشی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چه قدر است؟

جدول ۵: تأثیر وسایل و مواد ورزشی و آموزشی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

معنی‌داری	درجه آزادی	t	خطای معیار میانگین	انحراف معیار	تعداد	مقدار میانگین	نوع میانگین	مقیاس
۰,۰۵	387	23.157	0.197	3.887	۳۸۸	۲۲,۵۷	تجربی	مواد و وسایل آموزشی و ورزشی
						۱۸	نظری	

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۲,۵۲) تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد مواد و وسایل آموزشی و ورزشی و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد مواد و وسایل آموزشی و ورزشی برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۶. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد متغیرهای فرهنگی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چه قدر است؟

جدول ۶: تأثیر متغیرهای فرهنگی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

معنی‌داری	درجه آزادی	t	خطای معیار میانگین	انحراف معیار	تعداد	مقدار میانگین	نوع میانگین	مقیاس
۰,۰۵	387	21.139	0.201	3.958	۳۸۸	۲۲,۲۵	تجربی	متغیرهای فرهنگی
						۱۸	نظری	

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۲,۲۵) تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد متغیرهای فرهنگی و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد متغیرهای فرهنگی برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۷. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد آسیب‌های جسمانی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان چه قدر است؟

جدول ۷: تأثیر آسیب‌های جسمانی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان

مقیاس	نوع میانگین	مقدار میانگین	تعداد	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
آسیب‌های جسمانی	تجربی	۲۱,۰۹	۳۸۸	۴,۰۸۵	۰,۲۰۷	۱۴,۸۹۰	۳۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸						

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین تجربی (۲۱,۰۹) تأثیر برنامه درسی پنهان در بعد آسیب‌های جسمانی و میانگین نظری (۱۸) از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تأثیر بعد آسیب‌های جسمانی برنامه درسی پنهان هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دوره متوسطه بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۸ میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان پسر به تفکیک هریک از متغیرها (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های جسمانی) چه قدر است؟

جدول ۸: تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان پسر به تفکیک متغیرها

مقیاس	نوع میانگین	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	درجه آزادی	t	معنی‌داری
رفتار	تجربی	۲۱,۹۱	۴,۳۲۱	۰,۳۰۴	۲۰۱	۱۲,۸۶۵	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
قوانین و مقررات	تجربی	۲۳,۰۲	۴,۰۴۳	۰,۲۸۴	۲۰۱	۱۷,۶۶۶	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
روابط و مناسبات اجتماعی	تجربی	۲۲,۴۱	۳,۶۱۰	۰,۲۵۴	۲۰۱	۱۷,۳۳۸	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
محیط و فضای فیزیکی	تجربی	۲۲,۵۲	۳,۸۰۴	۰,۲۶۸	۲۰۱	۱۶,۸۸۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی	تجربی	۲۱,۸۱	۴,۳۲۳	۰,۳۰۴	۲۰۱	۱۲,۵۳۱	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
فرهنگی	تجربی	۲۱,۴۴	۴,۳۹۱	۰,۳۰۹	۲۰۱	۱۱,۱۳۶	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
آسیب‌های جسمانی	تجربی	۲۱,۴۸	۴,۳۸۹	۰,۳۰۹	۲۰۱	۱۱,۲۶۹	۰,۰۵
	نظری	۱۸					

برپایه شاخص‌های ارائه‌شده در جدول ۸ تفاوت بین میانگین تجربی (۲۱,۰۹) و میانگین نظری (۱۸) در تمامی مقیاس‌های برنامه درسی پنهان از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین میزان اثر برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های جسمانی) در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان پسر بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۹. میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دختر به تفکیک هریک از متغیرها (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی، و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های جسمانی) چه قدر است؟

جدول ۹. تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دختر به تفکیک متغیرها

مقیاس	نوع میانگین	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین	درجه آزادی	t	معنی‌داری
رفتار	تجربی	۲۲,۹۳	۳,۲۴۳	۰,۲۳۸	۱۸۵	۲۰,۷۳۱	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
قوانین و مقررات	تجربی	۲۳,۴۵	۳,۳۴۰	۰,۲۴۵	۱۸۵	۲۲,۲۵۹	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
روابط و مناسبات اجتماعی	تجربی	۲۲,۹۷	۳,۲۰۰	۰,۲۳۵	۱۸۵	۲۱,۱۹۲	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
محیط و فضای فیزیکی	تجربی	۲۲,۹۳	۳,۰۴۷	۰,۲۲۳	۱۸۵	۲۲,۰۶۴	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی	تجربی	۲۳,۳۹	۳,۱۶۱	۰,۲۳۲	۱۸۵	۲۳,۲۶۷	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
فرهنگی	تجربی	۲۳,۱۲	۳,۲۱۵	۰,۲۳۶	۱۸۵	۲۱,۷۳۵	۰,۰۵
	نظری	۱۸					
آسیب‌های جسمانی	تجربی	۲۰,۶۶	۳,۶۹۱	۰,۲۷۱	۱۸۵	۹,۸۳۵	۰,۰۵
	نظری	۱۸					

تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت بدنی ۲۱۱

برپایه شاخص‌های ارائه‌شده در جدول ۹، تفاوت بین میانگین تجربی (۲۱,۰۹) و میانگین نظری (۱۸) در تمامی مقیاس‌های برنامه درسی پنهان از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین میزان اثر برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های جسمانی) در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دختر بالاتر از میانگین و حد انتظار است.

۱۰. آیا میزان تأثیر برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های اجتماعی) در رفتار دانش‌آموزان دختر و پسر متفاوت است؟

جدول ۱۰. تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان پسر و دختر به تفکیک متغیرها

مقیاس	جنسیت	تعداد	میانگین	خطای معیار میانگین	آزمون لیونز برای یک‌سانی واریانس‌ها		آزمون t برای یک‌سانی میانگین‌ها	
					f	معنی‌داری	t	درجه آزادی
رفتار	پسر	۲۰۲	۲۱,۹۱	۰,۳۰۴	۱۷,۶۲۸	<۰,۰۰۱P	-۲,۶۱۰	۳۸۶
	دختر	۱۸۶	۲۲,۹۳	۰,۲۳۸				
محیط و فضای فیزیکی	پسر	۲۰۲	۲۲,۵۲	۰,۲۶۸	۱۱,۵۱۶	<۰,۰۰۱P	-۱,۱۶۶	۳۸۶
	دختر	۱۸۶	۲۲,۹۳	۰,۲۲۳				
منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی	پسر	۲۰۲	۲۱,۸۱	۰,۳۰۴	۲۱,۲۶۷	<۰,۰۰۱P	-۴,۰۸۲	۳۸۶
	دختر	۱۸۶	۲۳,۳۹	۰,۲۳۲				
فرهنگی	پسر	۲۰۲	۲۱,۴۴	۰,۳۰۹	۱۸,۵۶۶	<۰,۰۰۱P	-۴,۲۷۷	۳۸۶
	دختر	۱۸۶	۲۳,۱۲	۰,۲۳۶				

معنی‌داری	Z	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها	تعداد	جنسیت	مقیاس
>۰,۰۵	-۰,۵۱۸	۰,۳۰۴	۲۱,۹۱	۲۰۲	پسر	قوانین و مقررات
		۰,۲۳۸	۲۲,۹۳	۱۸۶	دختر	
>۰,۰۵	-۱,۴۱۰	۰,۳۶۸	۲۲,۵۲	۲۰۲	پسر	روابط و مناسبات اجتماعی
		۰,۲۲۳	۲۲,۹۳	۱۸۶	دختر	
>۰,۰۵	-۱,۶۸۲	۰,۳۰۴	۲۱,۸۱	۲۰۲	پسر	آسیب‌های جسمانی
		۰,۲۳۲	۲۳,۳۹	۱۸۶	دختر	

برپایه شاخص‌های ارائه‌شده در جدول ۱۰، نتیجه آزمون t گروه‌های مستقل نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین پسران و دختران در مقیاس‌های رفتار، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، و فرهنگی برنامه درسی پنهان از نظر آماری معنی‌دار است و میانگین دختران بیش‌تر از پسران است. هم‌چنین، نتیجه آزمون یومان‌ویتنی نشان می‌دهد که میانگین پسران و دختران در مقیاس‌های مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، و آسیب‌های جسمانی از نظر آماری معنی‌دار نیست. بنابراین می‌توان اظهار کرد که برنامه درسی پنهان در ابعاد رفتار، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، و فرهنگی در دانش‌آموزان دختر در مقایسه با دانش‌آموزان پسر اثر بیش‌تری داشته است. اما در مقیاس‌های قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، و آسیب‌های جسمانی تأثیر تقریباً برابری داشته است.

#### ۴. نتیجه‌گیری

باتوجه به این‌که تمامی سؤالات مطروحه موردآزمون قرار گرفت و خلاصه نتایج آن‌ها در صفحات قبل آورده شد، در این‌جا فقط به توضیح نتایج تئوریک می‌پردازیم: در پاسخ به سؤال اول و کلی این پژوهش این نتایج به‌دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان بر رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است که این نتیجه با تحقیق اکثر پژوهش‌گران حوزه برنامه درسی پنهان هم‌خوانی دارد که از جمله می‌توان به نتایج تحقیق ملکی (۱۳۸۱) و صفایی (۱۳۹۰) اشاره کرد که طبق نظر آن‌ها، تأثیر ابعاد پنهان برنامه درسی در اغلب موارد مؤثرتر از برنامه درسی آشکار عمل می‌کند و باعث شکل‌گیری تفکر و نگرش و گرایش‌ها در دانش‌آموزان می‌شود.

در پاسخ به سؤال دوم این پژوهش این نتایج به‌دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بُعد قوانین و مقررات بر رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد

است که این نتیجه هم‌خوانی بیش‌تری با تحقیق فلاح و دیگران (۱۳۹۱) نسبت به بقیه دارد. آن‌ها در تحقیق خود نشان دادند که قوانین و مقررات مدرسه، روابط میان‌فردی، و روابط متقابل معلم و دانش‌آموز در یادگیری دانش‌آموزان مؤثر است که اکثر یادگیری‌ها با تغییر رفتار هم‌راه است یا حداقل در رفتار افراد تأثیرگذار است و این تأییدکننده نتایج پاسخ سؤال دوم پژوهش حاضر است که برنامه درسی پنهان در بُعد قوانین و مقررات در رفتار دانش‌آموزان در حد زیاد مؤثر است.

در پاسخ به سؤال سوم این پژوهش این نتایج به‌دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بعد نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل مدارس در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است که این نتیجه با نتایج تحقیق بیان‌فر و دیگران (۱۳۹۰) هم‌خوانی بیش‌تری دارد. آنان نشان دادند که اگر به بعد قوانین و مقررات در تربیت بدنی توجه نشود، آنگاه دانش‌آموزان از درس تربیت بدنی به‌جای رفاقت رقابت و به‌جای روحیه ابتکار و نوآوری روحیه انقیاد و اطاعت و ناسازگاری و انزواطلبی را می‌آموزند.

در پاسخ به سؤال چهارم این نتایج به‌دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بُعد محیط و فضای فیزیکی هنرستان‌های تربیت بدنی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است که این نتیجه با نتایج تحقیق رضوان‌فر و دیگران (۱۳۹۰) و بیان‌فر و دیگران (۱۳۹۰) هم‌خوانی دارد؛ چراکه این پژوهش‌گران در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که کلاس‌های درس کاملاً زیبا، تزئین‌شده، پر نور، و با امکانات و تجهیزات کافی برای تدریس از عوامل موفقیت تحصیلی است. نتیجه تحقیق حاضر نیز نشان داد که برنامه درسی پنهان در بعد محیط و فضای فیزیکی در رفتار دانش‌آموزان و هنرجویان تربیت بدنی تأثیر زیادی دارد.

در پاسخ به سؤال پنجم این نتایج به‌دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بعد منابع انسانی، وسایل و مواد ورزشی و آموزشی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است. نتیجه تحقیق حاضر با نتایج تحقیق بیان‌فر و دیگران (۱۳۹۰) و رضوان‌فر و دیگران (۱۳۹۰) بیش‌تر هم‌خوانی دارد؛ چراکه این محققان در تحقیق خود نشان دادند منابع انسانی و وسایل آموزشی در یادگیری و رفتار دانش‌آموزان تأثیر زیادی دارد. مثلاً، وسایل کمک‌آموزشی از قبیل کتاب درسی، تصاویر و محتوای کتب، و ... حاوی پیام‌های ضمنی و مستتری هستند که گاهی این پیام‌ها مخالف اهداف نظام آموزشی و برنامه درسی رسمی است. مانند تبعیض نژادی، تبعیض جنسیتی، و ...

در پاسخ به سؤال ششم این نتایج به دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بعد متغیرهای فرهنگی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است که این نتیجه با نتایج تحقیق صفایی موحد (۱۳۹۰) و به‌خصوص پین کاس (۲۰۰۱) هم‌خوانی بیش‌تری دارد؛ زیرا آن‌ها در تحقیق خود به این نتیجه رسید که رفتار دانش‌آموزان در کلاس درس تأثیر جو اجتماعی و فرهنگی را نشان می‌دهد. مانند کمک‌کردن، پای‌بندی به اعتقادات، احترام به معلم، منضبط‌بودن، و ...

در پاسخ به سؤال هفتم این نتایج به دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در بعد متغیر آسیب‌های جسمانی در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است که این نتیجه با نتایج تحقیق مالکی (۱۳۹۲) و برزگری و مهدوی‌وند (۱۳۹۱) هم‌خوانی دارد، زیرا آن‌ها نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که ارتباط عمیقی بین جسم و روان وجود دارد و اختلال سلامت هر یک سلامت دیگری را نیز به‌مخاطره می‌اندازد.

در پاسخ به سؤالات هشتم و نهم این نتایج به دست آمد که میزان اثر برنامه درسی پنهان در ابعاد مورد مطالعه (قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط و فضای فیزیکی، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، فرهنگی، و آسیب‌های اجتماعی) در رفتار هنرجویان و دانش‌آموزان دختر و پسر به‌طور معنی‌دار در حد زیاد است و با نتایج تحقیق اکثر صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی پنهان هم‌خوانی دارد؛ زیرا طبق نظر اکثر آن‌ها، تأثیر ابعاد پنهان برنامه درسی در اغلب موارد بیش‌تر از برنامه درسی آشکار است و باعث شکل‌گیری تفکر و نگرش و گرایش‌ها، مسئولیت‌پذیری، مشارکت، وفاداری، تعهد، و ... در دانش‌آموزان می‌شود. در پاسخ به سؤال دهم این نتایج به دست آمد که میانگین نمره‌های دانش‌آموزان دختر در مقیاس‌های رفتار، منابع انسانی، مواد و وسایل ورزشی و آموزشی، و ابعاد فرهنگی سنجش تأثیر برنامه درسی پنهان در رفتار دانش‌آموزان به‌طور معنی‌دار بیش‌تر از میانگین نمره‌های دانش‌آموزان پسر است. بنابراین می‌توان چنین اظهار داشت که برنامه درسی پنهان در ابعاد یادشده بر دانش‌آموزان دختر در مقایسه با دانش‌آموزان پسر اثر بیش‌تری داشته است؛ چراکه دختران اساساً حساس، منضبط، و منظم هستند و روحیه اطاعت‌پذیری بیش‌تری دارند. به همین علت، به ویژگی‌های فرهنگی، امکانات اطراف خود، و چگونگی رفتار خود اهمیت بیش‌تری می‌دهند.

- اهمیت بیش‌تر (اختصاص زمان بیش‌تر، استفاده از دبیران تخصصی و انتخاب آن‌ها براساس ویژگی‌های فرهنگی و مذهبی) به درس تربیت بدنی مانند دیگر دروس داده شود.

- امکانات و محیط و فضای مناسب برای تدریس تربیت بدنی فراهم شود.
- حیطه اختیارات معلم ورزش به‌طور مشخص بیان شود و به‌منظور کیفیت‌بخشی به این درس گسترش یابد.
- در انتخاب وسایل و امکانات آموزشی و ورزشی به تفاوت‌های جنسیتی توجه شود (بعضی از وسایل ورزشی ممکن است برای دختران مناسب نباشد).
- برنامه‌ها با رعایت نکات ایمنی اجرا شود تا از بروز آسیب‌های جسمانی جلوگیری شود یا آن‌ها را به‌حداقل برساند.

### کتاب‌نامه

- ایزدی، صمد، محمود شارع‌پور، و مرضیه قربانی قهرمان (۱۳۸۸)، «بررسی نقش برنامه درسی پنهان در ایجاد نگرش به اقتدار»، *مطالعات ملی*، ش ۳.
- باوفا، داود و سعید صفایی موحد (۱۳۹۲)، «به‌سوی فرانظریه‌ای برای شناخت برنامه درسی پنهان»، *فصل‌نامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، س ۱۰، ش ۱۰.
- برزگری، علی و ایوب مهدی‌وند (۱۳۹۱)، «ارتباط بین آسیب‌های جسمانی و روانی مدرسه‌ای دانش‌آموزان»، *رشد آموزش تربیت بدنی*، ش ۳.
- بیان‌فر، فاطمه، حسن ملکی، علی‌اکبر سیف، و علی دل‌اور (۱۳۹۰)، «تبیین اثر برنامه درسی پنهان مدارس بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره راه‌نمایی به‌منظور ارائه مدل»، *فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی ایران*، ش ۳۷.
- حداد علوی، رودابه، احمد عبدالهی، و امیدعلی احمدی (۱۳۸۶)، «برنامه درسی پنهان: پژوهشی در یادگیری‌های ضمنی مدرسه؛ مورد: روحیه علمی»، *فصل‌نامه تعلیم و تربیت*.
- رضوان‌فر، معصومه سلطان، یلدا دلگشایی، و حمیدرضا رضازاده (۱۳۹۰)، «تأثیر برنامه درسی پنهان بر رفتار تحصیلی هنرجویان رشته تربیت بدنی»، *رشد فنی و حرفه‌ای*، ش ۲.
- سبحانی‌نژاد، مهدی و کاظم منافی شرف‌آباد (۱۳۹۰)، *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش* (مبانی، رویکردها، سیر جامع نظریه‌ها و حوزه‌های شاخص)، تهران: یسپرون.
- سواری، مصطفی (۱۳۹۲)، «ورزش و اثرات روانی، اجتماعی و بدنی آن روی افراد»، *رشد آموزش تربیت بدنی*، ش ۳.
- صفایی موحد، سعید (۱۳۹۰)، *واکاوی هنجارهای پنهان (برنامه درسی پنهان) مؤثر بر انتخاب استاد راهنما: یک مطالعه پدیدارشناختی*، رساله دکترا، تهران: دانشکده علوم تربیتی دانشگاه خوارزمی.
- عابدی، احمد و مریر تاجی (۱۳۸۰)، «نقش برنامه درسی پنهان در شکل‌گیری شخصیت و رفتار دانش‌آموزان»، *فصل‌نامه آموزه*، ش ۹.

علیخانی، محمدحسین و محمود مهرمحمدی (۱۳۸۴)، «بررسی پی‌آمدهای قصدنشده (برنامه‌ی درسی پنهان) ناشی از جو اجتماعی مدارس دوره‌ی متوسطه شهر اصفهان و ارائه راه‌کارهایی برای کاهش پی‌آمدهای منفی آن»، *دوماهنامه دانشور رفتار*.

فلاح، وحید، ابوالقاسم بریمانی، کیومرث نیاز آذری، همایون مؤتمنی، و هیلدا مهدوی (۱۳۹۱)، «بررسی نقش مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی پنهان بر یادگیری دانش‌آموزان در مدارس متوسطه»، *پژوهش‌گر (مدیریت)*، ش ۹.

گوردون، رابرت (۱۳۷۵)، «برنامه‌ی درسی پنهان»، ترجمه‌ی محمد داوودی، فصل‌نامه‌ی حوزه و دانشگاه.

مالکی، ابراهیم (۱۳۹۲)، «آثار روانی تربیت بدنی: بررسی رابطه‌ی کاهش ناراحتی‌های روانی با فعالیت‌های بدنی»، فصل‌نامه‌ی *رشد آموزش تربیت بدنی*، ش ۱.

ملکی، حسن (۱۳۸۱)، *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*، تهران: مدرسه.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۹)، *برنامه‌ی درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*، تهران: سمت.

Fernandez-Balboa, J. M. (1993), "Sociocultural Characteristics of the Hidden Curriculum in Physical Education", *Quest*, vol. 45 (2).

Hendry, L. B., and J. Welsh (1981), "Aspects of the Hidden Curriculum: Teachers' and Pupils' Perceptions in Physical Education", *International Review of Sport Sociology*, vol. 16 (4).

Zhengdong, G. (2013), "The Method to Make Hidden Curriculum of Physical Education Explicitly", in: *Measuring Technology and Mechatronics Automation (ICMTMA)*, Fifth International Conference on, IEEE.